

בעזרת השם יתברך

דרכי הגמרא

דרכי העיון בש"ס ובמפרשיו

לרבינו יצחק קנפנטון ז"ל

שנת תשנ"ב לפ"ק
זכרון יעקב

תוכן

ב	— ירכה בישיבה ויבקש רחמים	פתיחה
ג	— דרכי העיון בכלליות	הקדמה
ג	א. בלשון הגמרא	
ג	ב. בלשון השואל והמשיב	
ג	ג. בלשון המפרשים	
ד	ד. בכוונת הסוגיה	
ה	ה. כדינים היוצאים	
ז	— דרכי העיון בלשון הגמרא	פרק א'
ז	— הקדמה כללית	
ח	א. מיהו בעל המאמר	
ח	ב. מה חידש	
ט	ג. מה טעמו ושורשו	
ט	ד. מה נשתנה ממאמר הדומה לו	
י	ה. אם הוא מאמר כללי או פרטי	
י	ו. להבין דבר מתוך דבר	
י	ז. כונת ותכלית המאמר	
יא	ח. מה הכריחו לומר כך	
יב	— דרכי העיון בלשון השואל והמשיב	פרק ב'
יב	א. אם דבריהם דחוקים	
יב	ב. טעם מחלוקתם	
יג	ג. אם חזרו בהם	
יג	ד. אם הקושיה עומדת אצל המקשה ג"כ	
יג	ה. דרכם במשא ומתן	
יג	ו. לעיין בדבריהם מצד הלשון והענין	
יד	ז. ב' פנים בדברי המקשה	
יד	ח. אם האוקימתא היא דוקא או לאו דוקא	
יד	ט. ב' פנים במשא ומתן	
יד	— כללי הדינים והילפותות (י"ד סעיפים)	פרק ג'

רבינו יצחק קנפנטון ז"ל, הגאון מקאשטיליאי.

רבינו יצחק קנפנטון ז"ל רבן של ישראל המאור החסיד די רוח אלהין קדישין ביה, הרב הכולל בן החכם הגדול רבי יעקב ז"ל (לשון היוחסין), נולד בשנת ק"כ ונפטר בשנת רכ"ג בפיניאפיל ונקבר אצל רבי יוסף גיקיטיליא ז"ל (הראשון, המלומד בניסים, שהיה בדורו של רבי יהודה בן הרא"ש. ואינו רבי יוסף גיקיטיליא ז"ל המקובל מחבר ספרי שערי אורה וגינת אגוז שהיה מיוצאי ספרד שנת רנ"ב, עיין מרן החיד"א זי"ע בשם הגדולים ערך שערי אורה).

מלבד קדושתו וחסידותו של רבינו יצחק קנפנטון ז"ל שבעל ספר היוחסין מעיד עליו שזכה לראותו וכתב עליו שפניו כפני השכינה, עוד זכה להעמיד שני גדולי הדור – מהר"י אבוהב ז"ל ומהר"י די ליאון ז"ל.

מהר"י אבוהב ז"ל העמיד שני תלמידים גדולים את מהר"י בי רב ז"ל מחדש הסמיכה בצפת ת"ו שמרן ז"ל קוראו מורי הרב, ואת מהר"א זכות ז"ל מחבר ספר היוחסין. מהר"י די ליאון ז"ל חיבר ספר מגילת אסתר להציל הרמב"ם מהשגות הרמב"ן בספר המצות, והיה מלומד בניסים, ולבו כלב אריה נגד אויבי ה', ושכלו שכל אלוקי. וכתב עליו מהרח"ו ז"ל שהיה משורש כמה תנאים ואמוראים משורש זיהרא עילאה דאדם.

השפעת מהר"י אבוהב ז"ל ומהר"י די ליאון ז"ל על בני דורם ועל הדורות הבאים היתה ניכרת, די להזכיר שאת שניהם מכתיר מרן ז"ל בכ"י בשם "רבינו הגדול".

בספר כבוד אלהים לר' אברהם איבן מיגש כתב וז"ל, הנה חכמים הגידו אנשי אמת על אודות הרב יצחק קנפנטון רב קסטיליא, היו לו כמה תלמידים, וכשהיתה הלכה עמוקה היה מצוה להם שיעיינו כפי כחם. והיה אומר קודם בואם לפניו, פלוני יאמר זה ולא יעבור, ופלוני זה. וכל זה בשקול הדעת. ובבואם עם הספר לא יעברו פיו, ולא ישנו דבריו, ולא נפל מדבריו ארצה. שמאחר שידע דרך עיונם וטבעם והדרך ילכו בה, היה מגיע באומד דעתו מה שיש לאל ידם להגיע בעיונם ובשקול דעתם, עכ"ל. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

ועתה שבח לאל יתברך ויתעלה חוזרים ומדפיסים ספר "דרכי הגמרא" לתועלת התלמידים בחלוקה לפרקים ולסעיפים, ובפיסוק ובהגהות כפי שכלנו הדל.

מודים ומברכים את המוציא לאור בעילום שם של ספר "דרכי הגמרא" שהרבה נעזרנו מספרו.

ההוא בכל יכולתו, כדפרשינו: "כי יגח שור איש" — שור של איש, ודומיהן.

ב — לחקור למה אמר אותו דבר.

לעולם, הרי משתדל לתת צריכות לכל דברי המפרש או המתבר, וכל לשון — למה אמר אותו, ולמה נתכוון בלשון ההוא, אם לפרש או להוציא מפי אחר, או לתקן איזה דוחק או קושיא. ונשמרת לצמצם לשונו, ולהוציא בענין שלא ישאר בו מלה מיותרת, כי אם היה אפשר לומר כוננו — דרך משל — בשלש מלות, מה צורך בארבע.

וכן תעשה בלשון המשנה והגמרא, רצוני לומר — שתדקק בלשונם שלא יהיה דבר מיותר, וכאשר יראה לך שהוא מיותר חזור לעיין היטב, כי לא האריכו בדברים שלא לצורך, כי לא דבר ריק הוא, וחפאת החכמים הוא למעט בדברים להיות כולל הרבה ענינים כמעט דברים, לעשות דבריהם שיהיו מעטים בכמות ורבים באיכות, ושלא יהיה בדבריו דבר מיותר אפילו מאות אחת, כמו שאמרו (פסחים דף ג' ע"ב) "לעולם ילמד אדם לתלמידיו בדרך קצרה", כל שכן בתורתנו הקדושה שניתנה מפי הגבורה יחברך ויתעלה, שהיא מדרכת בלשון קצרה וכוללה, כמו שמצינו גבי מאכלות אסורות, דגבי בהמה פרט לך הטהורים ונתן סימנין להכיר הטמאים וגבי העוף בהפך.

ג — לעיין אם הולך בשיטתו תמיד.

ולעולם, בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו, הרי משתדל לדעת תחלה דרכי המפרש ההוא שמוליך בדבריו, ואחר כך הרי מעיין בו, וראה אם הולך לשטתו בדברים ההם ובעניניו.

ד — לחקור אחרי לשונו אם הוא מוכרח משותף או נמנע.

כל דבור ולשון, או יהא לשון מוכרח, או לשון משותף, או נמנע. ורצוני במוכרח — שבהכרח מורה על אותו ענין, אבל לא הוראה וראיה. משותף — כי אפשר שמורה גם כן על דבר אחר, וזהו הנקרא לשון משותף. ונמנע — רצוני לומר — שהוא נמנע להורות על אותו ענין, ולזה עיין בו מאיזה מין זה.

ה — לחקור אחר לשונו אם הוא בניחותא תימה בקשה או ספק.

כל מאמר ולשון, או יהיה בניחותא, או בתמימה, או בבקשה, או כספק — רצוני לומר — דרך שאלה. והמאמר הנאמר בניחותא הנה הוא כמות שהוא, חיוב או שלילה,

ואם היה בשלילה חוזר לחיוב. והספק אפשר להיות אחד מהב' צדדין, כי כל ספק הוא אפשרי, והאפשרי הוא יפול על ב' צדדין. אמנם הדרך שהוא דרך תחנה או בקשה זה לא יתהמש בו ספרי החכמה והתורה, ואין לנו צורך לדעת משפטו.

ו — שיטת רש"י בפירושו.

מנהג רש"י ז"ל ושיטתו היא שלא לדבר דבר ושלא להוציא מלה בלשונו שלא לצורך, רצוני לומר, כי כאשר ידבר דבר על לשון הגמרא, או לפרש בעבור כי הוא סתום, או להיותו נשמר מפירושו אחר מוטעה מאתקפתא וקושיא או דוחק, או לתקן הלשון, כמו שהקדמתי למעלה כאשר ביארתי דרכי המפרשים.

וגם מנהגו לפרש המשנה או מאמר הגמרא או הברייתא בתחלת הענין כפי המסקנא שבסוף, ולהניח הספקות הנלוים אשר כנגד המאמר ולומר "ובגמרא פריך" או "ובגמרא מפרש". או אם הוא בתחלת השמועה או הסוגיא של גמרא, לומר "לקמן מפרש", "ולקמן פריך".

וכבר דרכו לומר "קס"ד" לפעמים, כאשר יהיה אותה הקדמה אשר מכת ההכרח שיסבור אותה עתה כן האומר המאמר ההוא או המקשה ממנו, ולבסוף היא בטלה, ולכן אמר הרב קס"ד. ויש לך לעיין מה צורך יש עתה בה, אם היה אפשר לומר המאמר ההוא בזולתה ולהקשות ממנו או לאו, ואם ביטלה אחר כך או לאו. אמנם אמר קס"ד, כאשר לפי האמת אותה הנחה או הקדמה שעליה מייסד המקשה הקושיא אי אפשר להשאר כן ולהיות אמיתית כפי המסקנא, אבל אם היה באפשר להיות כן, אעפ"י שהמתרן ידחה אותה ויאמר שאינו כן ויבטלנה כפי דעתו — לא יאמר קס"ד, ושמו זה הכלל.

וכבר מנהגו לפרש הענין תחלה, ואח"כ יחזור לתקן הלשון ולשבו כפי הענין, כמו שאמר על "בקנאו את קנאתי" או כמו "ויהם כלב", ודוק ותשכח.

ז — שיטת הרמב"ן בחידושי.

ובחידושי הרמב"ן צריך אתה לעיין דק היטב, ולהשתדל ולהוציא ולצמצם כל לשונו בענין שלא ישאר בו דבר מיותר אפילו אות אחת, כי כל דבריו הם במספר ובמשקל ובמדה.

ולהסתכל מהיכן מתחיל דיבורו, ועל איזה לשון מן המשנה או הגמרא מיוסד, ולראות אם היה באפשר להתחיל ממקום אחר, כי מזה אפשר לקחת הערה על כוננו, ולדעת מהו קשר הדבור ההוא, וכיצד מתייחסים ומתקשרים כל דברי הדבור ההוא מסיפיה